

УДК 343.195

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.3>**Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО**

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», bogdana_m2008@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1514-8131

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНИХ:
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ**

Статтю присвячено дослідженню правового статусу присяжних. Констатовано, що правовий статус – це комплексна, інтеграційна категорія, що відображає відносини людини і суспільства, громадянина та держави, індивіда й колективу, інші соціальні зв'язки. Фіксуючи взаємозв'язки в державі, правовий статус відображає демократичність суспільства та реальний стан відносин, що в ньому панують. З'ясовано, що загалом в юридичній науці вирізняють три види правового статусу особи: 1) загальний – поширюється на всіх людей і громадян; 2) спеціальний – характеризує особливості становища окремих категорій людей і громадян; 3) індивідуальний – притаманний окремому індивіду. Серед основних ознак правового статусу виокремлено такі: 1) має універсальний характер, оскільки містить статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; 2) відображає становище особи у суспільстві; 3) ядром правового статусу є права та обов'язки, що реалізуються завдяки зв'язкам між їх носіями – правовідносинам; 4) регламентований нормами права. Зроблено висновок про те, що правовий статус присяжного становить собою систему прав і обов'язків, що дозволяє йому здійснювати функцію правосуддя. Встановлено, що правовий статус присяжних належить до різновиду спеціальних правових статусів, для якого характерна наявність спеціальних прав і обов'язків. Звернено увагу на недостатню законодавчу регламентованість правового статусу присяжних в нашій державі. Визначено потребу в його подальшому науковому обґрунтуванні та законодавчому закріпленні у самостійному нормативно-правовому акті з метою забезпечення ефективного правосуддя.

Ключові слова: статус, правовий статус, правовий статус присяжного.

Bohdana Melnychenko. LEGAL STATUS OF JURY: ESSENCE AND FEATURES

The article is devoted to the study of the legal status of jurors. It was established that legal status is a complex, integrative category that reflects the relationship between a person and society, a citizen and the state, an individual and a team, and other social ties. Fixing the interrelationships in the state, the legal status reflects the democratic nature of the society and the real state of relations prevailing in it. It was found that, in general, three types of legal status of a person are distinguished in legal science: 1) general – applies to all people and citizens; 2) special – characterizes the peculiarities of the situation of certain categories of people and citizens; 3) individual – characteristic of a single individual. Among the main features of legal status, the following are distinguished: 1) it has a universal character, as it contains the statuses of various subjects of legal relations – the state, society, individuals, etc.; 2) reflects a person's position in society; 3) the core of the legal status is the rights and obligations realized thanks to the connections between their holders – legal relations; 4) regulated by law. It was concluded that the legal status of a juror constitutes a system of rights and obligations that allows him to perform the function of justice. It was established that the legal status of jurors belongs to a variety of special legal statuses, which is characterized by the presence of special rights and obligations. Attention is drawn to the insufficient legislative regulation of the legal status of jurors in our country. The need for its further scientific substantiation and legislative consolidation in an independent regulatory legal act in order to ensure effective justice has been identified.

Key words: status, legal status, legal status of a juror.

Постановка проблеми. Відомо, що найрізноманітніші зв'язки держави, особи та суспільства може бути охарактеризовано через поняття правового статусу [1, с. 95]. Як юридична категорія, це поняття характеризує стан реальної взаємодії людини та держави [2, с. 32]. Не зважаючи на численні наукові дослідження поняття правового статусу, необхідно зазначити про відсутність єдності думок вчених у цій сфері. Також відсутнє єдине розуміння поняття правового статусу присяжного. Усе це вказує на актуальність обраної проблематики, особливо з огляду на реформаційні процеси у сфері судоустрою

нашої держави, які повинні бути спрямовані на підвищення ролі громадянського суспільства, що забезпечить підвищення довіри до органів судової влади та державних органів загалом. Окрім підвищення довіри до суду, як справедливо зазначають вчені, присяжні зміцнюють фундаментальну засаду судової влади – її незалежність [3, с. 353]. Відтак розгляд питань, пов'язаних із дослідженням правового статусу присяжних, безсумнівно, заслуговує на увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу присяжних у свої працях досліджувала низка українських вчених,

з-поміж яких: І. Волоско, В. Городовенко, Р. Грицаєнко, Б. Кофман, І. Татулич та інші.

Мета статті – проаналізувати правовий статус присяжних, визначити його сутність та особливості.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 127 Конституції України у визначених законом випадках правосуддя в Україні здійснюється за участю присяжних [4]. Інститут присяжних виступає одним із інститутів, що безпосередньо втілюють принцип безпосередності участі народу у здійсненні правосуддя. Даний інститут спрямований на підвищення рівня довіри населення до суду, подолання кризи правосуддя, забезпечення справедливого та неупередженого розгляду та вирішення справ за участі народу. Механізм реалізації та функціонування даного інституту з'явився в кримінальному судочинстві лише з прийняттям в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України, а у цивільному процесі – на реалізацію положень законів, що були запроваджені у зв'язку з проведенням конституційної реформи в Україні (Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що були прийняті Верховною Радою України одночасно 02.06.2016 року та набрали чинності 30.09.2016 року) [5; 6]. Не дивлячись на повноцінне реформування судової системи, інститут присяжних докорінно реформовано не було, що викликало жваву дискусію серед юридичної спільноти. Правове регулювання статусу присяжного в Україні досі не має достатнього рівня систематизації. Права та обов'язки присяжного прописані в законах України «Про судоустрій та статус суддів» [6], «Про запобігання корупції» [7], до них застосовуються також положення Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [8], Кримінального процесуального кодексу України [9], Цивільного процесуального кодексу України [10] тощо.

Втім, враховуючи потребу у реформуванні вказаного інституту, на розгляд до Верховної Ради України було внесено декілька законопроектів, основною метою яких визначено вдосконалення нормативного регулювання діяльності присяжних під час судового розгляду. 5 грудня 2024 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні за основу проєкт Закону про суд присяжних (реєстр. № 3843) та проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3844) [11; 12].

Для визначення правового статусу присяжних, на нашу думку, насамперед варто звернутися до поняття «статус» та «правовий статус».

Отже, термін «статус» (лат. status – становище) означає правове становище осіб тощо [13, с. 643]. Юридичний словник статус визначає як правове становище громадян, виборних осіб, державних і громадських органів, установ, організацій, міжнародних організацій [14, с. 770].

Правовий статус у науці інтерпретується у вузькому та широкому значенні. Так, з позиції широкого тлумачення в поняття правового статусу включають весь обсяг правових можливостей і обтяжень суб'єкта, а також правові засоби, що характеризують різноманітні сторони його правового становища. При цьому зазначимо, що прихильники широкого підходу до розуміння категорії «правовий статус» іноді вживають для його позначення терміни «правове положення», «правове становище», що в кінцевому рахунку ускладнює розуміння даного правового явища [15]. У вузькому розумінні під правовим статусом розуміють лише сукупність прав, свобод та обов'язків суб'єкта права, що встановлені державою та закріплені в законах [16].

Варто зауважити, що правовий статус особи є однією з центральних категорій загальної теорії права, а правовий статус людини і громадянина, на думку вчених, це одна з найважливіших політико-юридичних категорій, яка нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії і станом законності [17].

Загалом в юридичній науці вирізняють три види правового статусу особи: 1) загальний – поширюється на всіх людей і громадян; 2) спеціальний – характеризує особливості становища окремих категорій людей і громадян; 3) індивідуальний – притаманний окремому індивіду [18, с. 51].

Поняття правового статусу вчені здебільшого розкривають через характеристики його елементів. Так, А. Колодій та А. Олійник, визначаючи елементи правового статусу, виокремлюють: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридичну відповідальність [19]. На думку А. Панчишина, до структури правового статусу як інтегрованого поняття належать: правові норми, що визначають статус; основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; правосуб'єктність; правові принципи; громадянство; гарантії прав і свобод; юридична відповідальність;

правовідносини загального (статусного) типу [1, с. 96]. В. Безусий вважає, що важливим елементом, що характеризує правовий статус із точки зору його реальності є система юридичних гарантій, як комплекс заходів, що забезпечують реалізацію й охорону юридичних прав, свобод і обов'язків [20, с. 45]. Деякі автори у якості елементів правового статусу розглядають правове зобов'язання, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм, справедливість.

Ми підтримуємо думку про те, що правовий статус – це комплексна, інтеграційна категорія, що відображає відносини людини і суспільства, громадянина та держави, індивіда й колективу, інші соціальні зв'язки. Фіксує взаємозв'язки в державі, правовий статус відображає демократичність суспільства та реальний стан відносин, що в ньому панують [21, с. 30].

Також вважаємо слушним, що правовий статус – це багатоаспектна категорія, що, по-перше, має загальний, універсальний характер, містить статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правом, без юридичної відповідальності, у необхідних випадках – без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права та обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів її вдосконалення [19]; категорію правовий статус вживають з посиланням на конкретну галузь права, оскільки відповідна конкретизація вказує на місце суб'єкта в певній сфері суспільних відносин, що регулюються нормами визначеної галузі права (міжнародно-правовий, конституційно-правовий, цивільно-правовий тощо) [22, с. 147].

Отже, на підставі вищенаведеного, можемо виокремити основні ознаки правового статусу: 1) має універсальний характер, оскільки містить статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; 2) відображає становище особи у суспільстві; 3) ядром правового статусу є права та обов'язки, що реалізуються завдяки зв'язкам між їх носіями – правовідносинам; 4) регламентований нормами права.

Щодо правового статусу присяжних, то правовий статус присяжних належить до різновиду спеціальних правових статусів, пов'язаний зі здійсненням правосуддя. Як

уже відомо, спеціальний статус доповнює або обмежує загальний правовий статус, тобто коректує його. Для спеціального правового статусу характерна наявність спеціальних прав і обов'язків [23, с. 271].

Відповідно до ч. 1 ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом. Водночас ч. 2 ст. 65 вказаного Закону дозволяє дійти висновку про існування додаткових вимог до присяжного, адже не включаються до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою [6]. Отже, законом передбачено низку вимог до присяжного.

На підставі аналізу правового статусу присяжних, можемо констатувати, що інститут присяжних наділений великим спектром прав та обов'язків. Так, згідно зі ст. 386 Кримінального процесуального кодексу України, присяжний має право: 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; 2) робити нотатки під час судового засідання; 3) з дозволу головуєчого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; 4) просити головуєчого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Перелік цих прав, як зазначають вчені не є вичерпним. Додатково можемо виокремити: право заявити про наявність обставин, що виключають його участь у судовому розгляді (ч. 2 ст. 387 КПК), чи дати пояснення щодо обставин, у зв'язку з якими присяжному було

заявлено відвід (ч. 3 ст. 81 КПК); право на одержання доступу до матеріалів, що містять відомості, які складають державну таємницю, у зв'язку з виконанням покладених на них обов'язків (ч. 3 ст. 517 КПК) та інші. Крім вказаних процесуальних прав, присяжний також має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення (ч. 4 ст. 391 КПК України) [24].

До обов'язків присяжного у кримінальному судочинстві належить: 1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; 2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого; 3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; 4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; 5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; 6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків [9].

Відповідно до ч. 2 ст. 34 Цивільного процесуального кодексу України у випадках, встановлених цим Кодексом, цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді [10].

Попри важливе значення присяжних для судочинства загалом, законодавець тільки для деяких справ окремого провадження передбачає їх участь. Так, в ч. 4 ст. 293 ЦПК міститься перелік справ, розгляд яких проводиться судом колегіально – у складі одного судді і двох присяжних, зокрема, це справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; надання особі психіатричної

допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу. Щодо цього слушно зазначає І. Татулич, яка звертає увагу на те, що законодавець передбачив участь присяжних лише у деяких категоріях справ, оскільки вони є особливо важкими та зачіпають особисті немайнові права людини. Але інші справи окремого провадження, на думку вченої, теж пов'язані з особистими немайновими правами фізичних осіб. Наприклад, справи про емансипацію, про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя. Однак вони розглядаються суддею одноособово, хоча теж є досить складними і вимагають детального розгляду та вивчення для ухвалення законного та обґрунтованого рішення. У таких категоріях справ захищаються як майнові, так і немайнові особисті права особи [25, с. 70].

Зауважимо, що на законодавчому рівні досі не встановлені процесуальні права та обов'язки присяжних під час здійснення ними правосуддя у цивільних справах. Законодавцем ці положення закріплені тільки у кримінальному процесуальному законодавстві.

У контексті дослідження правового статусу присяжного важливе значення має вирішення питання щодо моменту, з якого особа набуває цього статусу, а відтак є суб'єктом відповідних прав і обов'язків, а також передбаченої законом юридичної відповідальності. Окремі фахівці звертають увагу на те, що відповідь на це питання варто шукати у ст. 385 КПК України, ч. 1 котрої містить положення про те, що після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою та/або її окремою підсистемою (модулем) з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Тлумачення цих норм дозволяє дійти висновку, що особа, яка внесена до списку присяжних, набуває правового статусу присяжного з моменту вручення їй письмового виклику до суду як присяжного. Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно

повідомити суд про причини неможливості явки [9]. Саме з цього моменту особа набуває статусу присяжного і стає суб'єктом відповідних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності, на неї також розповсюджуються передбачені законом гарантії виконання функції правосуддя [26, с. 24].

Також варто зазначити, що на присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. За присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення

присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається. Роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду [6].

Висновки. Отже, правовий статус присяжного становить собою систему прав і обов'язків, що дозволяє йому здійснювати функцію правосуддя. Правовий статус присяжних належить до різновиду спеціальних правових статусів, для якого характерна наявність спеціальних прав і обов'язків. Аналіз вітчизняного законодавства свідчить про недостатню регламентованість правового статусу присяжних. Відтак існує потреба в його подальшому науковому обґрунтуванні та законодавчому закріпленні у самостійному нормативно-правовому акті з метою забезпечення ефективного правосуддя.

Література:

1. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського національного університету*. 2010. № 2. С. 95–98.
2. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 32–37.
3. Городовенко В. В. Перспективи впровадження суду присяжних в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 349–360.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 53.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
8. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. ст. 50.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. 42. Ст. 492.
11. Проект Закону про суд присяжних (реєстр. № 3843 від 14 липня 2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465.
12. Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку із прийняттям Закону України «Про суд присяжних» (реєстр. № 3844 від 14 липня 2020 р.) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69466.
13. Сучасний словник іншомовних слів / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
14. Юридичний словник / укл.: І. П. Бутко, Р. І. Гричук ; за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. Київ : Головна редакція УРЕ, 1983. 871 с.
15. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 685 с.
16. Кравчук В. М. Конституційно-правовий статус як проблема теорії конституційного права. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2010. Вип. 14. С. 138–141.
17. Кофман Б. Я. Актуальні питання нормопроєктування правового статусу людини і громадянина в конституційному праві України: до формування парадигми процесуально-стадійного забезпечення. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 123–129.
18. Масалітін В. В. Характеристика елементів адміністративно-правового статусу громадян України. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 50–55.

19. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2003. 336 с.
20. Безусий В. В. Окремі питання правового статусу людини в державі. *Форум права*. 2009. № 2. С. 44–49.
21. Ортинська Н. В. Правовий статус людини: до проблем теоретичного розуміння. *Право і Безпека*. 2016. № 3. С. 28–32.
22. Чуєнко В. І. Проблемні аспекти міжнародно-правового регулювання статусу біженця. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах* : зб. матеріалів «круглого столу» (м. Харків, 25 трав. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 145–148.
23. Грицаєнко Р. Правовий статус присяжних в умовах вдосконалення інституту суду присяжних в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 270–273.
24. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 244 с.
25. Татулич І. Правовий статус присяжних у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 67–72.
26. Солодков А. А. Правовий статус присяжних за законодавством України. *Вісник АМСУ. Серія: «Право»*. 2013. № 2 (11). С. 19–27.